

Prof. Sevim Çizer
Araş. Gör. Yasemin Yarol
Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Seramik Bölümü, İzmir

Prof. Sevim Çizer
Research Asst. Yasemin Yarol
Dokuz Eylül University, Faculty of Fine Arts,
Ceramic Department, İzmir

Tarih Öncesi Çömlekçiliğin Halen Yaşadığı Bir Merkez: Gökeyüp

A Settlement Where Before Ancient Pottery is Still Alive: Gökeyüp

Resim 1 :Dönek
Picture 1 :Rotating Platform

İnsanoğlunun üretimi, bu güne dek ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Önceleri ağaçtan, daha sonraları taştan yapılan kapacakların yerini Neolitik Çağ'da kilden yapılanlara almıştır. Bu üretimin ateşin bulunmasına paralel olduğu yönünde çeşitli savlar bulunmaktadır. 1961 yılında Hacılar ve 1962-63 yıllarında Çatalhöyük'te yapılan kazılarda ortaya çıkarılan buluntular, seramik üretiminin Neolitik Dönem'de başladığını gösteren ilk kanıtlardır. Ancak dönem insanının kilden kapacak yapımında kullandığı ilkel yöntemler hakkındaki teknik bilgilerle ilgili olarak net veriler bulunmamaktadır. Ele geçen örneklerin tümü ilkel çömlekçilik yöntemi kullanılarak yapılmıştır. İşlerin yapılış biçimlerinin incelenmesinde çarkın kullanılmadığı anlaşılmıştır.

İlkel çömlekçilik, Anadolu'da olduğu gibi halen dünyanın pek çok yerinde devam etmektedir. Ülkemizde ilkel üretim yöntemi kullanan çömlekçilik merkezleri, Prof. Güngör Güner'in "Anadolu'da yaşamakta olan ilkel çömlekçilik" adlı kitabında ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Bu çalışmada, ilkel üretim yöntemini başlangıcından beri herhangi bir değişime uğratmamış olan ve özellikle de yaşadığımız ile yakınlığı nedeniyle Gökeyüp köyünü seçtik.

Production of man has taken place in line with his needs up to now. In the Neolithic Age, pots previously made of wood and later stone were replaced by those made of clay. There are certain hypotheses that this production was in parallel with discovery of fire. The artifacts on earth in the excavations held in Hacılar in 1961 and in Çatalhöyük in 1962-63 are first evidence that ceramic production started in the Neolithic Era. However, there are not clear data on the technical knowledge on the primitive techniques employed by the people of the era in making clay pottery. All discovered artifacts have been made employing primitive pottery techniques. It has been established from the examination of the ways artifacts were made that no wheel was used.

Primitive pottery has survived in many places in the world as in Anatolia. The pottery settlements employing the primitive production technique in our country have been shown in detail in Prof. Güngör Güner's book titled "Primitive Pottery Still Alive in Anatolia".

In this study, we chose the village of Gökeyüp which has not changed its primitive production technique since the beginning and especially due to its proximity to our province.

Resim 2 :Dönek
Picture 2 :Rotating Platform

Manisa'nın Salihli ilçesine 40 km uzaklıktaki Karataş Bucağı'na bağlı Gökeyüp köyü, yüzyıllardır ilkel üretim yöntemi özelliğini kaybetmeden yaşamaktadır. Yaklaşık iki yüzyıl önce Sivas dolaylarından göç eden Gökeyüp halkının yöreye kapkacak yapımını bilerek geldikleri sanılmaktadır.

Üretimin tamamının kadınlar tarafından yapıldığı çömlekçilik, çoğunlukla ilkbahar ve sonbahar aylarında yapılmaktadır. Kış aylarında ise iklim koşullarının ağırlığı nedeniyle kapkacak üretimine bir süreliğine ara verilmektedir. Başta tütüncülük olmak üzere çeşitli tarım alanlarındaki uğraş çömlekçilik ile birlikte yapılmaktadır.

2. tip tezgah adı verilen tezgahta kil, kilden yapılmış altı dışbükey, döndürülebilir bir tabağın içine oturtulmuş, yine kilden yapılmış bir altlığın üzerinde, elle bant usulü biçimlendirilir. Bu tip tezgah türü, Gökeyüp dışında, Elazığ Palu ilçesi Burgudere köyü, Eskişehir Mihalıççık ilçesi Gökçayva ve Sorkun köyleri ile Elazığ Sivrice ilçesi Uslu köyünde de kullanılmaktadır.

The village of Gökeyüp governed by Karataş Settlement 40 km from District of Salihli in Manisa, has been maintaining the technique of primitive production over the centuries. It is believed that the people of Gökeyüp, who migrated from Sivas approximately two centuries ago, came to the area knowing how to make pottery.

Pot making conducted almost all by women is mostly performed in spring and fall months. In winter, pot production is suspended due to severe climate conditions. Efforts in various fields of agriculture mainly led by tobacco growing

Resim 3 :Sekillendirme-Taban
Picture 3 :Shaping-Base

is carried out together with pottery. In the workbench called workbench type 2, clay is shaped by band technique by hand on a base made of clay seated in a rotate-able clay bowl with a convex bottom. This type of workbench is also used in the village of Burgudere in Palu district of Elazığ, the villages of Gökçayva and Sorkun in Mihalıççık district of Eskişehir and the village of Uslu in Sivrice district of Elazığ in addition to Gökeyüp.

"The pots in Gökeyüp are made by mixing a normal red clay called "gummy earth" with an earth called "mengele" with mica

"Gökeyüp'teki kapkacaklar "sakızlı toprak" adı verilen normal kırmızı kilin, "mengele" dedikleri mika $K(Mg,Fe)_3((OH.F)_2[Al,Si]_2O_{10})$ görünümünde bir toprakla 2/1 oranında karıştırılmasıyla yapılmaktadır. Bu karışım, çok kendine özgü nitelikler taşımaktadır; öyle ki, dünyanın neresine giderse gitsin Gökeyüp toprağı ayırt edilebilir."¹

"Doğadan aldıkları Mengele (kaya görünümlü) büyükçe bir tahtadan tokmak veya un değirmeni ile ufalanıp toz halde diğer toprakla harmanlanmaktadır. Toprağın taşınıp, öğütülüp çamur haline getirilme işlemleri erkekler tarafından yapılmaktadır."²

$K(Mg,Fe)_3((OH.F)_2[Al,Si]_2O_{10})$ appearance. This mixture has quite original qualities; in fact, Gökeyüp earth may be identified anywhere in the world."¹

"The Mengele (rocky look) taken from nature is ground by a large wooden mallet or flower mill and is mixed with other earth in powder form. The processes of hauling and grinding of the earth, and the process of bringing it into slurry form are carried out by men."²

1 - GÜNER, Güngör; Anadolu'da Yaşamakta Olan İlkel Çömlekçilik, Ak Yayınları Kültür Serisi: 16-5, İstanbul-1988. S.33

2- SUNUCU, Deniz; Anadolu'da Yaşayan İlkel Çömlekçilik, (Karasu, Menemen, Gökeyüp) DEÜ, GSF, USB, Seramik-Cam Anasana Dalı, (Yayımlanmamış Bitirme Ödevi) İzmir-1991 s: 46

İlkel çömlekçiliğin söz konusu olduğu tüm köylerde olduğu gibi, kullanılacak kilin eve getirilmesi ve buralarda depolanması erkeklerin işidir. Ancak biçimlendirme bütünüyle kadınlara aittir. "Biçimlendirme, "dönek" denen ve mil olmamasına karşın altı dışbükey olduğundan döndürülebilen, kilden bir tabak üzerine oturtulmuş ve gene kilden yapılmış "kalıp" denen bir altlık üzerinde "kıyı" adı verilen bantlarla, bant usulü yapılmaktadır. Kıyılar hazırlanmasına "kıyı yuvarlama", hazırlanan kıyıların üst üste konarak pekiştirilmesi işlemine de "süvmek" denir.3

Biçimlendirme sırasında kullanılan alet sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Kısa, bir ok görünümünde, ahşaptan yapılmış el aletinden yararlanılmaktadır. Küçük bir bez parçası da yüzey düzeltme işlemi için kullanılmaktadır.

As in all villages where primitive pottery is employed, the job of bringing the clay to be used to home and storing belongs to men. But shaping is totally women's job. "Shaping is done by band technique with bands called "kıyı" on a base called "kalıp" made of clay seated on a clay bowl called "dönek" which may be rotated since it has a convex bottom, although there is no axle. Preparation of kıyıs is called "rounding of kıyı" and the process of compaction of prepared kıyıs, putting them on top of each other is called "süvmek". 3

Tools used in shaping are almost non-existing. A hand tool made of tool which looks like a short arrow is used. A small piece of cloth is used for smoothing the surfaces.

3 - GÜNER, G., a.g.e., S: 34

Resim 4 :Şekillendirme-Gövde
Picture 4 :Shaping -Body

Resim 5 :Şekillendirme -Yükseltme
Picture 5 :Shaping -Raising

Bu toprağın kimyasal içeriği ile ilgili bilgi, aşağıda verilmektedir.*
Data on the chemical composition of this earth is given below:*

	Sakızlı Toprak(%) Gummy Earth (%)	Mengele(%)
A.Z. (ateş zaiyatı) AZ (fire waste)	7.51	10.49
SiO2	61.09	29.60
Al2O3	15.91	26.56
Fe2O3	5.92	9.30
TiO2	0.55	0.54
CaO	1.85	0.80
MgO	0.47	21.71
K2O . Na2O	1.0	1.0

* Güner'in verdiği tablodan alınmıştır.

Resim 6 :Şekillendirme -Kulp
Picture 6 :Shaping -Handle

“Gövdelerin biçimlendirilmesi bitince güveçler güneşte biraz çektirilir, sonra gene elden geçirilerek karınlama ve kulplama işlemleri yapılır. Kalıbı kendiliğinden bırakıncaya dek kuruduktan sonra güveçlerin fazlalıkları “kazıyacak” adı verilen bir teneke parçasıyla kazınır. Bu işleme “kırkazımak” denir. Güneşte iyice kuruyan, onların deyimiyle “tepinen” kaplar, “kap pişireceği yeri” adı verilen evin bahçesinin ya da avlusunun belirli bir yerinde, açıkta çalı çırpı ve odunla, güveçlerin üst üste dizilmesiyle rüzgarlı bir havada yakılan ateşte bir saat süreyle pişirilir. Rüzgarsız havaya rastlayan pişirime “tonuk” denir ve bu kaplar çabuk aşınır (üğünür). Rüzgarın şiddetli estiği zamanlarda yapılan pişirmede, kümenin dışında, rüzgarla daha fazla temas eden kaplar, parlar; bu olaya “şılak” adı verilir. Pişirimden sonra kaplar, sıcakken kümeden alınarak gübreye karıştırılmış samana atılır. Bu arada kabın yüzeyinde meydana gelen indirgenme olayı nedeniyle kapların rengi koyulaşır ve pırlıtlı bir görünüm alır.”⁴

Resim 7 :Şekillendirme-Kayık Tabak
Picture 7 :Shaping –Ellipsoid Bowl

Resim 8 :Pişirim-İstifleme
Picture 8 :Pişirim-Piling

When shaping of the bodies is over, the pots are kept in the sun for contraction and then bellying and handling processes are carried out. After they are dry enough to release the mold by themselves, any extra masses are scraped off by a piece of tin called “kazıyacak” (scraper). This process is called “kırkazımak”. The pots which are thoroughly dried in their words “tepinen” are fired for one hour in a fire started in windy weather by piling the pots on top of each other in the open with pieces of sticks and wood at a certain place in the garden or the yard of the home called “kap pişireceği yeri”. Firing on unwindy weather is called “tonuk” and these pots are worn out (üğünür) quickly. In firings carried out under strong winds, the pots which come into contact with the wind outside the pile shine. This phenomenon is called “şılak”. After firing, the pots are taken from the pile when hot and are thrown into hay mixed with manure. In the meantime, the color of the pots becomes darker due to the reduction occurring on the surface of the pots and the pots take on a glittering appearance. ⁴

Resim 9 :Pişirim-İlk Aşama
Picture 9 :Pişirim-First Stage

Resim 10 :Pişirim-İkinci Aşama
Picture 10 :Pişirim-Second Stage

Resim 11 :Pişirim- Son Aşama
Picture 11 :Pişirim- Final Stage

Kuruma aşaması tamamlanıncaya kadar, üretilen her yeni kabın hemen altında bulunan kalıp parçasıyla birlikte kalması gerekmektedir. Bu nedenle, her ailenin çok sayıda kalıbı bulunur. Burada bir anlamda markalaşmayı gösteren, her ailenin kendine ait "nişanı" kalıplar üzerine kazınır; yapılan kaplar üzerinde de bu nişan kabartma olarak çıkar. Böylece her ürün, hangi aile tarafından yapıldığını gösteren izi ile birlikte pazara çıkar. Genellikle satış yerlerinde kendi yöresinin adı ile değil Menemen kapları olarak satışa sunulurlar. Doğal olarak bu ürünler sadece ilgilisi tarafından bilinen kaplar olmaktadır.

Bu çalışmada asıl göstermeye çalıştığımız noktaların ilki, Gökeyüp

çömleklerinin ilk seramik buluntularının çıkarıldığı Hacılar ve Çatalhöyük'teki ilk örneklerle benzerliğine dikkat çekmektir. İkincisi ise; Manisa'nın bir dağ köyünde, halen tarih öncesi dönem seramiklerinde görülen üretim özelliklerinin herhangi bir bozulmaya uğramadan devam ettiğini göstermektir.

Ayrıca; son yıllarda sürekli globalleşmekten söz edilen yeni dünyada, ulusların ve toplumların kendi kimliklerini korumaları yolundaki çabaların başında, kanımızca kültürel mirasımızın parçası olan bu gibi geleneksel üretimlerin sürdürülebilmesinin belgelenmesi ve korunmaya alınması, devletçe desteklenmesi gerekmektedir.

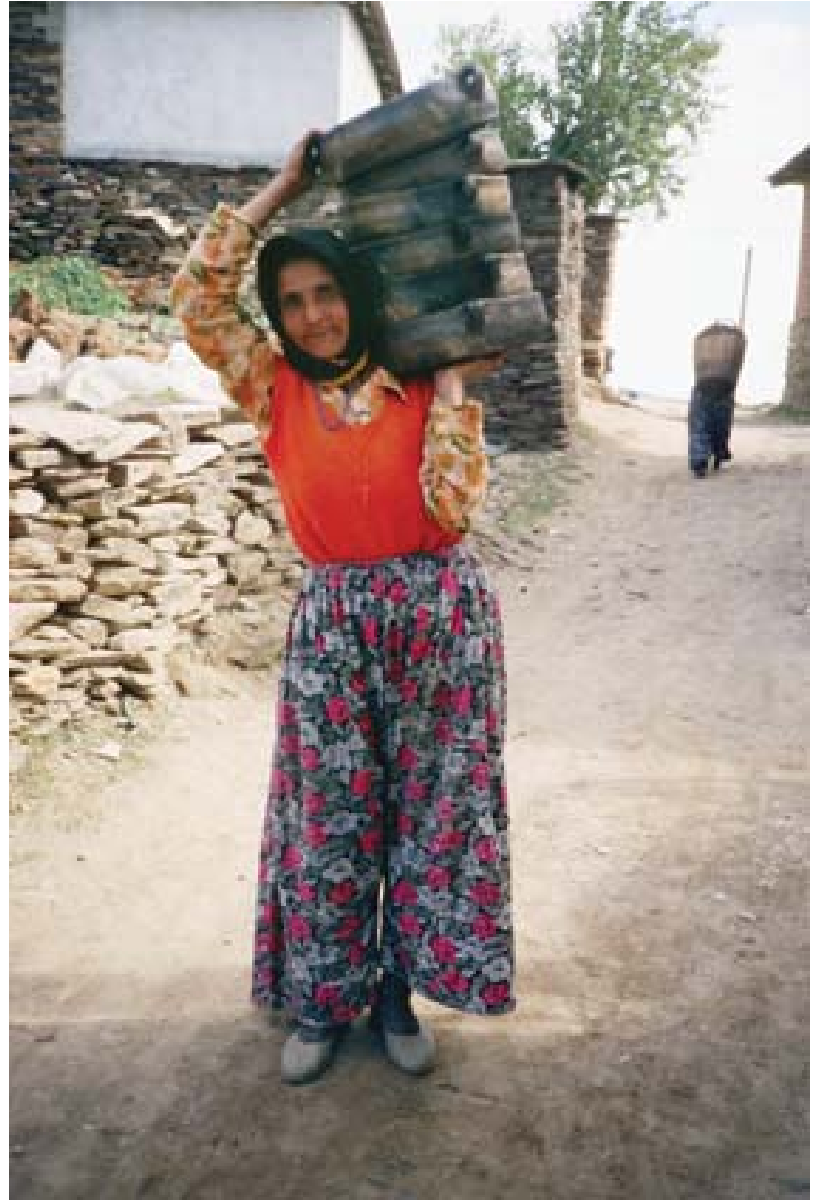
Each produced new pot has to stay together with the mold underneath it until the drying stage is over. Therefore, each family has a large quantity of molds. Here, the "nişan" (sign) of each family which indicates brandization in a sense, is engraved on the molds and this sign is embossed on the pot. Thus, each product is offered to the market showing the trace by which family it was made. These are usually sold as Menemen pots, not by the name of their own regions in the marketplace. Naturally, these wares are pots only known by those interested.

one of the points we want to prove in this study is drawing attention to the similarity of Gökeyüp pots to the first artifacts in Hacılar and Çatalhöyük where first ceramic findings were made. The second point is that in a mountain village in Manisa, production characteristics seen in before ancient Age ceramicware has still survived without any distortion.

As an effort to allow nations and societies to preserve their own identities in the new world where globalization is so popular, we believe that the survival of such traditional production methods that are parts of our cultural heritage must be documented, preserved and supported by the state.

Resim 12 :Pişmiş Ürünler
Picture 12 :Fired Wares

Resim 13 :Taşıma
Picture 13 :Carrying

Kaynakça / Bibliography

GÜNER, Güngör; Anadolu'da Yaşamakta Olan İlkel Çömlekçilik, Ak Yayınları Kültür Serisi: 16-5, İstanbul-1988. S.33

SUNUCU, Deniz; Anadolu'da Yaşayan İlkel Çömlekçilik, (Karasu, Menemen, Gökeyüp) DEÜ, GSF, USB, Seramik-Cam Anasanat Dalı, (Yayımlanmamış Bitirme Ödevi) İzmir-1991 s: 46

1- Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi yayını, Eskişehir-2001

2 - Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi yayını, Eskişehir-2002